

ЕДУКАЦИЈА ИЗ УРБАНОГ ДИЗАЈНА ЗА 21. БЕК: УКЉУЧИВАЊЕ КУЛТУРЕ У НОВУ ПРОФЕСИОНАЛНУ ПРАКСУ

Резиме

Рад има за циљ, пре свега, да скрене пажњу на заборављену тему културе у урбаном планирању и дизајну. Предлаже се нов концептуални, аналитички и креативни оквир, стратешки урбани дизајн, у којем локална интеркултурна динамика представља полазиште за развој нових вредности, циљева, критеријума, метода и техника.

Дефинисањем важности успостављања нове идеологије за стручно деловање и креирање успешне јавне политике, анализирана је важност културног идентитета места као једног од главних одговора на притиске глобализације. Растућа комплексност и разноликост животних стилова појединаца у великим градовима захтева нове приступе друштвеним проблемима и проблемским контекстима.

Заснован на сопственом искуству у настави стратешког урбаног дизајна у оквиру студио-пројекта на Архитектонском факултету у Београду, укратко је приказан процес учења који показује како идентификовани кључни принципи нове идеологије, засноване на разумевању локалног културног контекста, могу бити уведени у наставу с циљем стварања бољих пројектних решења.

Кључне речи: урбани дизајн, урбано планирање, стратешко деловање, културна разноликост

Увод

Растућа комплексност и разноликост животних стилова појединаца у великим градовима захтева нове приступе друштвеним проблемима и проблемским контекстима. Разумевање различитих ставова друштвених актера о просторним везама, аспектима идентитета, осећајем за место и припадање окружењу може бити кључ за креирање успешне јавне политике.

Интегрисана едукација урбаног дизајна и планирања је усмерена на културну димензију урбаног окружења и развој одговарајућих алата за очување и унапређење локалног културног идентитета као полазне тачке за урбану интервенцију. С обзиром на разлике између планерске и дизајнерске перцепције простора, свакодневног искуства обичног човека и симболичних значења просторних приказа, предлаже се да нови начини учења треба да крену од разумевања који су то просторни услови који чине урбана места посебним и значајним за људе који их користе.

Овај рад се заснива на искуству у настави стратешког урбаног дизајна у оквиру студио-пројекта на Архитектонском факултету у Београду. Студио-пројекат истражује могућности помирења стратешког просторног планирања, управљања и дизајна у циљу производње бољих стручних одговора на специфичне локалне ситуације. Овај експериментални курс интегрише традиционалне приступе креативног дизајна студената архитектуре с културним студијама и методологијом урбаног планирања, продукујући урбане дизајнере оспособљене да разумеју различите културе и уведу културне новине у креирање урбаних места.

У трагању за новом идеологијом урбаног дизајна наметнула су се четири важна питања. Прво, на који начин глобализација води ка новим облицима културне разноликости и како градови у глобалној утакмици могу из тога извући профит. Потребна је нова свесност и компетентност за разумевање процеса развоја различитих култура које уводе иновације у животне стилове и утичу на различите урбане идентитете одређене простором. Друго је потреба за другачијом дефиницијом културе. Појам културе може бити дефинисан веома уско као уметност и културно наслеђе. Изазов је разумети културу у ширем смислу, што обухвата аспекте различитих културних традиција друштвених група, као и појаву нових интеркултурних динамика. Треће, важно је истражити како ова културна разноликост може бити искоришћена као предност за развој града у смислу развоја новог урбаног дизајна. Урбани планери и дизајнери се суочавају са изазовом како укључити разумевање различитих културних миљеа у идеологију која може бити основа за нове професионалне технике и методе. И коначно, четврто питање је везано за едукацију. У овом раду је приказано лично искуство у едукацији у специфичним околностима транзиције која подразумева савладавање нових друштвено-економских и културних светова и ослобађање креативности која може да пружи најбоље професионалне одговоре у урбаним интервенцијама.

Постављајући развој наставног приступа за будућност као главни захтев, кренули смо током креирања новог курикулума од две полазне претпоставке. Прва претпоставка је да постоји потреба за успостављањем нове професионалне идеологије која ће омогућити да наше окружење буде разноликије, наши градови појачају идентитет, и интеркултурни процеси постану прихваћени и коришћени за промоцију градова и економску добит. Култура као специфичан систем обичаја, веровања, образаца, који су материјални и просторно утемељени, може служити као основа за разумевање разлика између појединца и група и бити полазна тачка за развој визија, адекватних идеја, као и креативних и иновативних пројектних предлога.

Подршка овим аргументима долази и од професионалних организација као и од истраживања у оквиру различитих дисциплина. Према Начелима основног образовања урбаних планера Краљевског института урбаних планера (Royal Town Planning Institute, RTPI), просторни планери (и стратешки дизајнери) треба: "да цене и поштују разноликост култура, приступа и идеологија и разумеју како се такви статвови могу применити на систем планирања кроз имплементацију једнаких могућности, социјалне укључености и недискриминације (на основу богатства, пола, доби, расе, неспособности, религије и културе) (RTPI, 2004).

У инспиративном чланку у *Town Planning Review* (Преглед урбаног планирања) Клаус Канзман такође истиче улогу културе у обликовању нове идеологије. Он наводи да: "На почетку двадесет првог века култура и креативност постају кључни концепти који су на дневном реду градских менаџера, консултаната за развој и планера, који очајнички трагају за новим основама развоја града у оквиру смањеног градског буџета". (Kunzmann, 2004, 384) Иако се наше разумевање културе разликује од Канзмановог "позиционирања око уметности, филма и музике, архитектуре и дизајна – култура која је укорењена и обликована кроз историју и идентитет места" (Kunzmann, 2004, 385), слажемо

се да урбани дизајн који даје предлоге за развој локалне заједнице мора почети од разумевања специфичне културе, спознаје њених јединствених квалитета и истраживања креативних могућности. Напор у предлагању креативних и културно одговорних просторних аранжмана представља непрекидно истраживање односа између културе, урбаног дизајна и креативности.

Друга претпоставка је заснована на специфичној традицији пројектно оријентисане едукације планирања у Србији. Чини се да је наше искуство у складу с недавно препознатом потребом у професионалној едукацији за поновним повезивањем едукације архитектуре, урбаног планирања и дизајна у циљу формирања стручног профила који ће бити способан да: "разуме како се вреднују градови и размишља како се креирају места која имају вредност и идентитет" (A New Vision for Planning, Royal Town Planning Institute, 2001).

Интегрисање планирања и дизајна које превазилази разлике између архитектуре и планирања значи усмеравање на везе између људи, понашања, објеката, простора и града. Промена дизајнерски оријентисаног приступа и његово повезивање с нешто апстрактнијим методама планирања омогућава померање ка јавним политикама и циљевима, што је једино могуће уз промењен и боље информисан урбани дизајн.

Глобализација и културна разноликост

Већина данашњег урбаног окружења је већ изграђена и даљи развој је условљен двема супротствљеним силама глобализације. Једно је унификација а друго, диференцијација. Идентитет и препознатљивост различитих подручја могу бити засновани на културним специфичностима. Идентитет места је повезан с локалним амбијентом у којем различите групе, културе, животни стилови комуницирају градећи специфичне мешавине интеркултурне динамике.

Специфичне локалне везе чине почетну тачку за откривање потенцијала приступа одоздо-нагоре, који се ослања на изражене процесе локалног развоја. Главни наставни циљ је омогућити будућим стручњацима да открију могућности дизајнерских приступа за повезивање различитих култура, увођење културних новина у животне стилове и физичко унапређење урбаног окружења. Крајњи циљ је креирање атрактивне урбане слике која може бити одржива за политичко одлучивање кроз изградњу осећаја за интеркултурну кооперацију и пружање помоћи за превазилажење глобалне претње стварања безличних места.

Савремени свет и глобално друштво, у којем се идеје и људи крећу брже него икад до сада, карактерише изражена културна сложеност, која је уједно снажна покретачка сила у оквиру промена урбане структуре. Према Гиденсу: "Ови процеси из темеља мењају друштво у којем живимо. Многа друштва, по први пут, постају етнички разнолика; остала уочавају да се постојећи обрасци мултиетичности мењају или интензивирају. Међутим, у свим друштвима људи редовно долазе у контакт с другим људима, који размишљају другачије, изгледају другачије и живе другачије... Неки прихватају ову етничку и културну сложеност као изузетно важан део космополитског друштва" (Gidens, 2003, 283).

Културна глобализација се може посматрати као дијалектички процес у којем глобализација, локализација, хомогенизација и фрагментација, централизација и децентрализација, нису супротности које се искључују, већ неодвојиви делови истог процеса. Традиционални концепт културе као статичан

појам чини се неадекватним. Зато Ханерц истиче да идеју културе треба прихватити као ток, реку, која посматрана с дистанце изгледа статична, али ближе посматрање показује да је у сталној промени. (Hannerz, 1992)

Као резултат повећања међусобне повезаности, стари облици разноликости нестају, али у исто време се појављују нови облици културне разноликости. Иако се националне заједнице све више плурализују и фрагментизују, у исто време се појављују нове локалне културне мешавине, људи у локалним заједницама и суседствима развијају различита културна обележја која обухватају и она традиционална, али такође у извесној мери представљају интеграцију и размену у производњи нових квалитета. Посебне културне мешавине, погледи на свет, обрасци и стилови живота се могу прихватити као изузетна шанса само-реализације и обогаћења друштва и водити плодносном дијалогу о опцијама будућег урбаног развоја.

Стварање интеркултурног друштва, које се у глобалном смислу може посматрати и као космополитско друштво, укључује откривање и јачање локалног идентитета, што не искључује појединачне традиционалне нити заједничке идентитете, као што су етницитет или религија. Према Гиденсу: "За многе људе припадање одређеној етничкој групи игра важну улогу у креирању појединачног и групног идентитета" (Gidens, 2003, 284). Уједно, то омогућава одржање важне везе с прошлошћу која се често исказује кроз обичаје различитих културних традиција. Чак и ово основно културно одређење није статична нити стална категорија. Напротив, оно је флуидно и прилагодљиво променама у мултиетничким заједницама и уједно интегрисано у корене интеркултурног идентитета.

Према истраживачима и стручњацима, глобализација истовремено узрокује укључивање и искључивање путем мреже која је вођена економским вредностима. Харви наглашава да тржиште подржава брзе промене, локалне и глобалне везе, инсистира на новом развоју, на новим питањима која се јављају сваког дана, трага за новим креативним одговорима, ствара просторе за нове политике и пројектна решења. Тржиште подржава униформност, али истовремено трага за разноликошћу и идентитетом у циљу истицања на глобалној мапи света. У том смислу велику важност представљају напори за стварање простора који се разликују.

Идентитет града у интеркултурним променама

Теме везане за културу, културна права, културну одрживост, културне политике итд. заузимају централну позицију у светским агендама и декларацијама. Као реакција на силе глобализације, либерализацију трговине и брзе технолошке промене које угрожавају заштиту и развој локалне културе, јавне политике које промовишу културну разноликост су препознате као кључни фактор урбаног одрживог развоја.

Према Општој декларацији о културној разноликости коју је UNESCO усвојио 2001. године, промоција културног плурализма представља један од суштинских елемената за трансформацију урбане и друштвене стварности у циљу постизања интелектуалније, емоционалније, моралније и духовније егзистенције (UNESCO 2001, параграф 3). UNESCO декларација изједначава културу и еколошку одрживост истичући културну разноликост као извор разме-

не, иновација и креативности за човечанство, слично значају који има биодиверзитет за природу (UNESCO 2001, параграф 1).

У Агенди 21 за културу, културна разноликост се сматра најважнијом тековином људске цивилизације (UCLG, 2004, параграф 1). Агенда заговара утврђивање основа за преузимање обавеза у градовима и локалним самоуправама у односу на културни развој и истиче важност културне разноликости која се сматра најзначајнијим достигнућем људске цивилизације (UCLG, 2004).

Као водећи документ за креирање јавних културних политика, Агенда нуди препоруке за креирање дугорочних визија где се култура приказује као развојна подршка. Наглашена је улога локалне управе као носиоца културног развоја и дате су препоруке за креирање политика које подржавају културно изражавање.

Сматра се да културна разноликост мора бити истовремено разматрана и на националном и на локалном нивоу, с циљем креирања упутстава за планску праксу. Националне политике дају препоруке за развој закона и инструмената за заштиту и унапређење културне разноликости. Сматра се да квалитет локалног развоја зависи од везе између културних и других политика које су усмерене на друштвено, економско, еколошко и урбано планирање. Посебно се наглашава важност уочавања урбаног окружења које има утврђене принципе културне разноликости, посебно оне аспекте који стимулишу живот, демократију и учешће грађана.

Културни односи, као резултат интеграције или сегрегације, имају своју материјалну манифестацију, као јавни простори, улице, зграде, урбани пејзажи. Стога, културни односи нису само друштвени већ и просторни феномен. У том смислу, осмишљавање грађене средине која одражава и утиче на интеркултурну динамику захтева политике усмерене на омогућавање интеркултурног дијалога. То подразумева развој институција које подржавају надгледање процеса интеграције, креирање баланса између интеграције и сегрегације и успостављање директива за изградњу адекватних просторних структура.

Различите политике на националном и локалном нивоу се баве интеракцијом људи који говоре различитим језицима, имају другачија религиозна убеђења, припадају различитим друштвено-економским групама и имају различите животне стилове. Као позитивне силе друштвене интеграције, локалне управе развијају нове облике управљања развојем, унапређују развојне политике, доносе нове облике политика и мера, прилагођене планове и пројектна решења. Њихова моћ почива на јаком учешћу локалне заједнице у развојним процесима, која кроз информисаност и могућност изношења појединачних захтева даје легитимитет локалној управи.

Подржавање интеркултурног идентитета свакако укључује све области друштвених политика од економије до урбаног планирања. Друштвени процеси у стварном свету превазилазе коегзистенцију различитих култура у одређеној средини и усмеравају нашу пажњу на односе између традиционалних култура као нових облика културе који се стварају у процесу интеракције. Интеркултурни приступ у урбаном дизајну подразумева разумевање феномена и развијање метода и техника које подржавају значајне аспекте у стварању нових простора. То захтева демократску оријентацију друштва и признавање интеркултурализма као идеологије, односно прилагођавање традиционалних приступа новом концепту који може обогатити друштво.

Културни процеси и урбани дизајн

Уочавамо најмање два проблема у усвајању динамичког интеркултурализма као новог вредносног оквира за стратешки урбани дизајн. Прво, у светлу глобализације као културне хомогенизације, од урбаног дизајна се очекује да да адекватне одговоре који ће ићи у прилог очувању посебних културних идентитета. Међутим, одговор који се најчешће добија је заштита локалних култура које се посматрају као статичан феномен, и смештање њихове заштите у домен јавног интереса за који се очекује да она буде подржана све мањим јавним средствима (из буџета). Тако се, на пример, производе предлози који имају за циљ очување пре свега етничких културних разноликости. Онеобезбеђују територије за одређене етничко-културне групе у којима се задржавају одговарајуће историјске урбане форме. Многи примери овог приступа се могу наћи у модерним мултикултурним градовима. Ако посматрамо културу као динамичан процес сталних промена и изградње нових облика и веза у времену и простору, ова гетоизација и заустављање развоја стварају историјске експонате, градове музеје, који, осим изузетно, не представљају решење којим можемо бити задовољни. Различите културе не могу да живе и развијају се у условима изолације и вештачке заштите. Културе су у сталној интеракцији, утичу једна на другу, мешају се и развијају.

Друго, како урбани дизајнери обично немају искуства с културолошким студијама и студијама понашања, они се у трагању за теоријском основом не-селективно окрећу налазима традиционалних дисциплина укључених у истраживање различитих аспеката културе. Ту се суочавају с два крупна проблема. Као прво, традиционална културна географија, етногеографија, социологија и антропологија су углавном усмерене на културу, феномен мултикултуралности и интеркултурне односе као статичне, историјске категорије. Посматрано с антрополошког становишта, наглашава се постојаност културног система. То је у супротности с динамиком културе која се препознаје у урбаном животу данас. Као друго, уколико се препозна теоретски приступ који обухвата комплексност и открива карактер културне динамике и интеракцију између иновација и традиције у односу друштва и његовог окружења (као у неким социолошким и психолошким истраживањима (Kim, Y. Y. 1979, 1994), и даље је потребно, како то Фоли бележи, превођење с непросторног приступа који обухвата вредности, симболе, значења, на конкретно уређење простора које чини основу професионалног рада (Foley, 1964).

Стратешки урбани дизајн

Професионално бављење производњом простора је повезано с континуалним трагањем, учењем нових начина разумевања растућих изазова и креирањем метода и техника које су у стању да генеришу одржива решења за просторе унутар специфичних друштвених, економских и институционалних околности. Потребна је нова перспектива, заснована на анализи и дубоком разумевању специфичног идентитета места, која промовише комуникацију и дијалог међу идентитетима и културама.

Стратешки урбани дизајн наглашава креативну улогу дизајна, комбинујући га с друштвено свеснијим и политички одговорнијим приступом у циљу развоја ефикаснијих техника за суочавање с тешким урбаним проблемима. Он

делује у самом центру често сукобљених снага које делују унутар урбане заједнице на много различитих начина. То захтева промену става према професији планера и дизајнера и иде у сусрет изазовима актуелних урбаних и регионалних трансформација.

У развоју нових интеграција између планирања и дизајна постоји потреба, како Харви (Harvey) истиче, за разматрањем различитих позиција које почињу од локално специфичних пројеката и њихове интеграције у шире стратегије. Харви позива у потрагу за новом идеологијом која би могла бити основа за развој професионалних техника и метода које би требало да буду изван строге поделе између планирања и дизајна и које би ставиле нагласак на дугорочни идеализам приступа заснованог на вредностима (Harvey, 1990). Ново професионално подручје, развијено из оваквог приступа, могло би бити дефинисано као стратешки урбани дизајн. Овај свеобухватни, вредносно утемељен, процесно и производно оријентисан дизајн би могао да буде боље опремљен за креативно превођење јавних политика које се односе на културне карактеристике и утичу на квалитет изграђене форме и карактеристичан идентитет места. Стратешки урбани дизајн као интегрални приступ има задатак да истражи везе између приступа рационалног свеобухватног планирања различитим областима неопходним за откривање недовољно препознатих међуодноса (Alonso, 1971) и пројектно оријентисаног урбаног дизајна који наглашава важност карактеристика на микронивоу и искустава у односу на непосредно окружење, индивидуалних и групних. Како би се боље истражиле могућности локалног развоја и разменили резултати с локалним становништвом и различитим економским интересима, траже се начини за интеграцију начела урбаног дизајна и стратешки циљно оријентисаног урбаног планирања.

Урбано планирање је од самог почетка имало јаку основу у дизајну, али ју је напустило када су 60-тих година двадесетог века друштвене науке ушле у професију. Дизајнерско наслеђе може ојачати независно размишљање планера и омогућити им откривање нових решења. Дизајнерски приступ урбаним интервенцијама може унети у процес добро развијено разумевање конкретних урбаних места и са њима повезаних структура објеката, крајолика, јавних простора, као и социјалних интеракција које их обликују.

Промена гледишта у односу на просторне интервенције се заснива на прихватању ограничења линеарног хијерархијског процеса који почиње с генералним планирањем, као дугорочним интервенцијама којима се управља 'одоздо-надоле', и дизајном као имплементацијом планова, позиционираним на крају процеса и усмереним на визуелне аспекте изграђеног окружења. С обзиром на нови облик урбаног дизајна, истражујемо његово шире значење које му даје Кевин Линч: "Мислим да је оно што ја називам дизајн града вештина израде предлога за форму и управљање проширеним просторним и временским окружењем, која се посебно процењује на основу ефеката које има на свакодневни живот грађана, и која настоји да унапреди њихово свакодневно искуство и развој личности" (Lynch, 1979, 61).

Формирање адекватног модела едукације за нови дизајн ставља у фокус питање начина укључивања разумевања различитих социоекономских, политичких и изнад свега културних аспеката урбане интервенције. Разматрање локалних стратешких визија које се повезује с увидом у разноврсне јавне по-

литике преводи се у варијанте пројеката и регулативе. Оне омогућавају проверу усвојених вредности које се, затим, могу трансформисати у критеријуме релевантне за доношење одлука. Зато традиционално образовање за дисциплине које се баве простором, које је, као што Салама (Salama) примећује, "углавном у оквиру уметничке парадигме која наглашава субјективне процене, лична осећања, интуицију и машту на штету друштвене и културне одговорности" (Salama, 1999, 136), мора бити трансформисано уз увођење сложеног концепта урбаног простора.

С развојем процеса одлучивања ка све већој сарадњи и комуникацији, пројекти алтернативних решења и визуелни прикази поново постају важни, кључни алати. Како Калиски (Kaliski) примећује, јавност захтева више информација о алтернативним будућностима и приступачан начин разумевања података, а професионалци све више користе рачунарске апликације и визуелизације како би омогућили истраживање о релацијама између друштвених, економских, еколошких података о коришћењу земљишта и предлога изграђених форми у реалним ситуацијама. Обликовни садржај планова, пројеката и регулативе захтева струку више окренуту ка форми која је способна да интегрише потребе и вредности заједнице у иновативно урбано окружење (Kaliski, 2006). Док је у развијеним друштвима тај процес веома институционализован, у земљама у развоју има много простора за експериментисање у увођењу нове праксе.

Будући да је свака прихватљива одлука у плуралистичком друштву донета путем, иако несавршеног, кооперативног процеса одлучивања, разумевање могућности приступа који иде 'одоздо-нагоре' је изазов за планере, архитекте и урбане дизајнере. Он представља арену за експериментисање с различитим приступима који имају за циљ да разјасне улогу актера у изградњи консензуса. Различити интереси трагају за различитим решењима, те стога морају бити предложене алтернативне опције, планови и пројектна решења. Локално специфичне везе представљају полазну тачку за истраживање развојних потенцијала у оквиру демократски успостављеног приступа 'одоздо-нагоре'.

Настава стратешког урбаног дизајна у Србији

Важност разумевања разлика и подршка културној разноликости кроз формулацију одговарајућих политика, планова и иницијатива за стварање места је од посебне важности за земље Балкана. Овај регион карактерише велика разноликост култура, култура које живе заједно под теретом предрасуда и конфликта, под бременом дугачке историје ратова, етничких и верских конфликта (Todorova, 1997). Иако су постојале различите категорије становништва током социјалистичког периода у Србији, општа идеологија једнакости није адекватно препознала различите културе и класе. Планирање током периода модерне, које је направило раскид с приступима из прошлости, имало је намеру да минимизује видљиве доказе културног идентитета у урбаној форми и архитектури (уз изузетак примера заштите наслеђа историјских четврти), што је резултовало тиме да нове изграђене физичке структуре нису одражавале варијације различитих култура које су постојале у држави. Главни циљ је био да се успостави нови југословенски идентитет (где је Србија чинила један његов део) и јединствена социјалистичка култура – с правилима, нормама и обрасцима – од које се очекивало да донесе корист друштву.

Након промене режима у Србији 2000. и преласка на демократски систем и тржишну економију, локална управа у Србији је, уз помоћ међународних организација, почела да препознаје културне слободе појединаца и заједница као један од предуслова демократије. У том смислу локалне јавне политике покушавају да поштују различите облике разноликости и посебности као што су етницитет, религија, старост, род и друге карактеристике. Међутим, оне су још на почетку стварања одговарајућих инструмената просторног усмеравања који гарантују препознавање културних разлика и примену адекватних културних политика. Инструменти локалних политика усмерени на подршку локалној разноликости укључују не само планирање и дизајн већ и директно улагање у јавне програме, подршку приватној иницијативи кроз одговарајућу помоћ, одређивање фондова, пореске олакшице за улагања усмерена на културну одрживост итд.

Иако су политике подршке културној разноликости у Србији усвојене, недостају институције и делови система који би донели суштинске промене, што просторну интервенцију кроз планирање и дизајн истиче као једини инструмент успостављања просторног реда. То представља изазов за замену старог неефикасног социјалистичког система планирања и дизајна новим, који ће не само подржати растући притисак на изградњу, већ испитати и алтернативе и развити систем који ће омогућити утицај културно осетљивих иницијатива на производњу простора.

Успостављена пракса се не мења лако и социјалистичко наслеђе у урбаном планирању у Србији мора бити узето у обзир приликом формулације нове професионалне идеологије. У социјалистичком друштву су планери били углавном едуковани као архитекте. Социјалистичко планирање је заснивало политике углавном на функцијама урбане структуре и визуелним импресијама. Оно је имало много већу слободу него планирање на Западу, где су услови произлазили из капиталистичког пословања и тржишних услова или захтева јавног сектора (French and Hamilton, 1979).

Пракса урбаног дизајна у Србији је још увек везана за архитектонску традицију уметничког стварања која генерално игнорише питања везана за локалне специфичности, одн. културну разноликост. Она није у стању да преведе политике и најје адекватне одговоре на сложене процесе глобализације. Друштво у Србији је у процесу плурализације и постаје све више мултикултурно. Стога, нови процеси и стратегије морају бити у функцији укључивања урбаног дизајна у мултикултурне заједнице ради прихватања културних промена и развоја нових културних форми. Овај задатак се такође односи на успостављање нових форми кооперативног дијалога и будуће праксе, као и развој нових професионалних полазишта.

Демократизација друштва и утицаји који стижу из развијеног света подстичу нове тенденције које планирање померају ка друштвено-економским политикама. То, међутим, није праћено променама у настави, будући да се урбани дизајн и планирање још увек изучавају у оквиру наставе архитектуре. У ситуацији када постоји јаз између општих политика које нису преведене на локално специфичне мере нири решења, где апстрактно планирање скупља прашину у канцеларијама локалне управе а главни развој се заснива на урбаним пројектима које иницирају инвеститори, предлажемо специфичну интеграцију приступа која треба да се деси унутар области урбаног дизајна.

Архитектонски факултет Универзитета у Београду се бави едукацијом архитеката, урбаних дизајнера и урбаних планера у оквиру заједничког програма основних студија (трогодишње студије у складу са принципима Болоњске декларације). У наставку студија, студенти стичу диплому која укључује знања архитектуре, урбаног планирања и дизајна.

Настава урбаног планирања и дизајна је традиционално усмерена на просторне и функционалне аспекте урбаног окружења. Нови студио стратешког урбаног дизајна на трећој години основних студија је настао кооперацијом чланова Департмана за урбанизам и Департмана за архитектуру. У ситуацији где недостаје промена парадигме основног студијског програма а наставни процес карактерише инертност и недостатак знања, овакав студио-курс отвара могућност за нове интервенције и иновације. Усмеравајући се ка одабраном просторном сегменту, предочени студио-курс доноси шире разумевање урбаног окружења, комбинујући приступе стратешког планирања с основним дизајнерским вештинама. Основни циљ студио-курса стратешког дизајна је промена идеологије и успостављање наставног оквира који може, како наглашава Вебстер (Webster), да подстакне студенте да развијају сопствене интердисциплинарне везе (Webster, 2008, 1).

Очекује се да ће то довести до едукације студената који ће бити способни да се носе са непотпуном знањем и бити културно и друштвено одговорни професионалци који препознају важност знања потребног за разумевање интеркултурно индукованог понашања, културних разлика и начина на који људи ступају у интеракцију с изграђеним простором (Salama, 139). Такође се очекује да ће бити способни да разумеју шире друштвене и економске теме као и локално специфичне ситуације, те едуковани за превођење различитих јавних политика и припрему визуелних приказа локалних пројеката који ће служити као почетна тачка за комуникацију и одлучивање. Урбани пројекти су, изнад свега, прилика за откривање неистражених могућности културе као кључне теме у планирању и темеља нове идеологије која се заснива на плурализму и демократији.

Настава у оквиру студија не прихвата приступ који се заснива на решавању проблема већ приступ који је истраживачки оријентисан, који истражује могућности и ограничења развоја урбаних целина. То је базирано на претпоставци по којој урбани дизајнери који разумеју како да читају и вреднују градове, могу понудити креативна решења која ће допринети друштвено одговорним променама. Студио пројекат је усмерен на питање како укључити разумевање различитих културних, друштвено-економских и политичких погледа на свет у стратешки урбани дизајн. Циљ је дефинисање интегралног приступа који ће водити до препорука за уређење простора које превазилазе традиционалну класификацију апстрактног планирања намене површина и конкретних физичких и визуелних просторних решења. Надамо се да ће напори за идеолошко померање као и мноштво знања и вештина потребних за студенте бити од користи како за развој курикулума тако и за свеукупно унапређење праксе урбаног планирања и дизајна у Србији.

Студио-курс је оријентисан ка раду на терену динамичног подручја Београда с којим студенти имају директно искуство. За откривање групе локално специфичних активности, мешавина животних стилова разноликих друштва-

них група као и многоструким читањима места од стране његових креатора или корисника, коришћене су методе друштвених истраживања, посматрања, бележења и интервјуа. Нагласак је на детаљном упознавању локације и места где различите групе, културе и животни стилови комуницирају и граде специфичан идентитет или интеркултурну динамику.

Метод учења има многобројна ограничења и нема амбицију да замени све релевантне алате неопходне за сложене урбане интервенције, али може да нам да одговоре на питања која се тичу историје и постојеће динамике подручја. Полазна претпоставка овог приступа је да ће будући експерти, архитекте, урбани дизајнери и планери бити много пажљивији у својим решењима ако се директно сусрећу са стварним људима и њиховим окружењем, уместо да посматрају урбани феномен кроз секундарне изворе, истраживања, планове и стандарде.

Треба нагласити да укључивање изложеног истраживачког приступа и вештина представља изазов и за наставнике и за студенте. Понекад помоћ стиже од гостујућих наставника са студија социологије или психологије, као и од стручњака из области које су повезане с специфичним контекстом пројекта (истраживачи из подручја интеграције Рома, геронтолози, синолози и други).

Наставни процес захтева од студената да раде подједнако у различитим размерама. Од њих се, такође, очекује да изграде разумевање урбаних простора и независних компоненти објеката, крајолика и јавних простора, као и друштвених и економских веза које их обликују. Као прво, урбани пројекти су усмерени ка идентификацији и разумевању како детаљни просторни аранжмани и аспекти продуката дизајна, као што су стазе, осветљење, зеленило итд., утичу на просторно понашање различитих културних група. С друге стране, истраживачки процес подразумева препознавање, креативно померање релевантних агенди и јавних политика које могу утицати на просторне обрасце процеса културне интеракције и евентуално допринети интеркултурној сарадњи.

На крају, наставни процес има за циљ да генерише серију сценарија, мапа и решења, који се заснивају на скупу вредности које примарно произлазе из истраживања просторно одређене интеркултурне динамике, и прикаже могуће развојне алтернативе. Пројекат има за циљ да понуди атрактивну урбану слику која ће помоћи да се препознају специфичности локалног интеркултурног пејзажа и одрже културни квалитети и карактер као инструмент конфронтације глобалним процесима унификације. Као илустрација, физичка структура места с типологијом објеката, материјализацијом, елементима хоризонталне и вертикалне регулације и регулаторним правилима је дефинисана адекватним параметрима који следе алтернативне сценарије. Овај приступ развија креативност комбинујући различите начине интерпретације и концептуализације просторних визија и циљева као и форму и карактер специфичних места која су у вези с предвиђеним новим развојем.

Закључак

Текст је још увек на нивоу истраживачке идеје; има амбицију да рефлектује нову синтезу између планерског и дизајнерског приступа и приказује озбиљне напоре за развој идеологије која може служити као полазна тачка у изградњи прихватљиве слике онога што данашњи свет јесте или би могао да бу-

де. Сматрамо да је у двадесет првом веку разноликост култура препозната и да се треба суочити с тим. Предложени приступ истовремено обрађује два феномена – препознавање разнолике и сложене интеркултурне динамике и креацију локално специфичног просторног идентитета – у оквиру флексибилног и професионално еклектичког оквира стратешког урбаног дизајна.

Предложени приступ не подржава само различите традиционалне културе, већ покушава да истражи које нове квалитете становници развијају у датим околностима. У контексту велике мобилности и глобалног утицаја, традиционалне културе су изложене процесу модификације. Главни задатак урбаних дизајнера и просторних планера је да разумеју нове животне стилове који су резултат миграција, као и развој и креативну продукцију нових образаца који могу да дају људима осећај припадности посебном месту. Посматрано с нивоа макрополитика, то значи проналажење таквих решења у плановима и политикама која могу отворити простор за нове локалне иницијативе и креативне пројекте.

Концепт стратешког урбаног дизајна може понудити шансе за попуњавање празног простора који постоји између различитих просторно оријентисаних дисциплина. Креативност мора наћи простор у урбаном дизајну и планирању који ће ослободити стручњаке постојећих ограничења и омогућити професији да крене даље ка новим решењима и изазовима будућности. Нови приступ интегралном планирању и дизајну је примарно усмерен на производњу места која су везана за посебан скуп вредности. Анализом могућности новог приступа долазимо до закључка да не постоји један универзалан модел, већ да свака ситуација тражи креативне приступе, будући да су различити градови, по својој природи, обликовани специфичним историјским и културним факторима. Предложени приступ је заснован на претпоставци да највећи допринос не долази с нивоа макрополитика већ са нивоа производње простора. Тежиште је на конкретној ситуацији где смисао будућег развоја може проистећи из већ изграђеног суседства које заснива квалитете на препознавању и рефлектовању нове интеркултурне заједнице и њених нових потенцијала.

Један од изазова професионалне едукације је да образује студенте, будуће професионалце, да буду осетљиви на потребу укључивања сопствене професије у процес успостављања оквира за ефикасну интеркултурну комуникацију. Препознавање разноликости људи и култура, као и динамичних процеса акултурације треба да буду основа за нову идеологију која ће омогућити ефикасно укључивање у стварање бољег физичког окружења.

Наставни циљ приказаног курса дизајн-студија на Архитектонском факултету у Београду је да припреми архитекте, урбане дизајнере и планере за рад у разноликим и променљивим урбаним ситуацијама. Студио-курс тежи да комбинује основну потребу за разумевањем перцепције и мотивације разноликих културних група и њихових специфичних нових образаца културне интеракције и развије креативне вештине које обезбеђују конкурентност у сложеном глобалном свету. Резултати овог експеримента тек треба да буду истражени и вредновани, а будуће емпиријске студије су позване да испитају могућности културно занованог стратешког урбаног дизајна који је скициран у едукативном приступу.

Литература

- Alonso, W. (1971) 'Beyond the Interdisciplinary Approach to Planning', *Journal of the American Institute of Planners*, 37, pp. 169–173.
- Bassand, M. & Ryser, J. (1981–82) 'The Implementation of Public Policy Concerning Space: a General Outline', *Architecture & Comportement (Architecture & Behavior)*, 1(3&4), pp. 193–203.
- Borja, J. & Castells, M. (1997) *Local and Global: The Management of Cities in the Information Age*. London: Earthscan.
- Božović, R. (1993) 'Kultura.' In *Enciklopedija političke kulture*. Beograd: Savremena administracija, pp. 565–578.
- Burayidi, M. A. (ed.) (2000) *Urban Planning in a Multicultural Society*. Westport, CT: Praeger Publishing.
- Eagleton, T. (2001) *The Idea of Culture*. Malden, MA: Blackwell.
- Foley, D. (1971) 'An Approach to Metropolitan Spatial Structure.' In *Explorations Into Urban Structure*. ed. by Webber, M. University of Pennsylvania Press, pp. 21–78.
- French, R.A. & Hamilton, I.F.E. (1979) *The Socialist City, Spatial Structure and Urban Policy*. Chichester: John Wiley and Sons.
- Gidens, E. (2003) *Sociologija (Sociology)*. Beograd: Ekonomski fakultet u Beogradu (Faculty of Economic in Belgrade).
- Hannerz, U. (1992) *Cultural Complexity*. New York: Columbia University Press.
- Hannerz, U. (2000) 'Flows, Boundaries and Hybrids: Keywords in Transnational Anthropology'. *Working Paper no. 2*. Stockholm: Research Program on Transnational Communities.
- Harvey, D. (1990) *The Condition of Postmodernity: An Enquiry Into the Origins of Cultural Change*. Cambridge, MA: Blackwell.
- Kaliski, J. (2006) 'Democracy takes command: the new community planning and the challenge to urban design.' In *Urban Planning Today: A Harvard Design Magazine Reader*. ed. by Saunders, W. S. University of Minnesota Press, pp. 24–38.
- Kim, Y.Y. (1979) 'Toward an interactive theory of communication-acculturation.' *Communication Yearbook* 3, pp. 435–453.
- Kim, Y.Y. (1994) 'Interethnic communication: The context and the behavior.' *Communication Yearbook* 17, pp. 511–538.
- Kunzmann, K.R. (2004) 'Culture, creativity and spatial planning.' *Town Planning Review* 75, pp. 383–404.
- Lazarević Bajec, N. & Maruna, M. (2009) 'Strateški urbani dizajn i kulturna raznolikost.' Beograd: Arhitektonski fakultet
- Lynch, K. (1979) 'Teaching City Design.' In *Five Papers on Urban Design*. ed. by Goodey, B. Oxford: Oxford Joint Centre for Urban Design, pp. 54–68.
- Matarasso, F. (2001) 'To save the city: the function of art in contemporary Europe Society.' *Proceedings of the Third Delphi Encounters, The New Social Function of Culture and Cultural Heritage*. Strasbourg: Council of Europe.
- Royal Town Planning Institute (2001) *A New Vision for Planning*.
- Royal Town Planning Institute (2004) *Policy Statement on Initial Planning Education*.
- Salama, A. (1999) 'Incorporating Knowledge about Cultural Diversity into Architectural Pedagogy.' In *Architectural Knowledge and Cultural Diversity*. ed. by O'Reilly W. Lausanne: Comportements, pp. 135–144.
- Sowell, T. (1991) 'A world view of cultural diversity.' *Society* 29, pp. 37–44.
- Todorova, M. (1997) *Imagining the Balkans*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- UNESCO (2001) *Universal Declaration on Cultural Diversity*.
- United Cities and Local Governments – UCLG (2004) *Agenda 21 for culture*.
- Unger, R. M. (1995) 'The Present of Architecture and the Future of Democracy', [letter] to Saunders W. *Work of Roberto Mangabeira Unger*. Available from <http://www.law.harvard.edu/faculty/unger/english/pdfs/architecture2.pdf> [24 March 2007].
- Woodward, C.A. (1972) 'Review of The Letters of Lewis Mumford and Frederic J. Osborn: A Transatlantic Dialogue, 1938–70 by Michael Hughes.' *Journal of the American Institute of Planners* 38 (4), pp. 259–260.
- Webster, C. (2008) 'Learning on the Boundaries – an Invitation to Pool Boundary Crossing.' *CEBE Transactions* 5, (1) April, pp. 1–4. Available from [http://cebe.cf.ac.uk/transactions/pdf/ChrisWebster5\(1\).pdf](http://cebe.cf.ac.uk/transactions/pdf/ChrisWebster5(1).pdf) [15 July 2008].

Summary

***Assistant Professor MARIJA MARUNA, Ph.D in Urban Planning, architect;
Professor NADA LAZAREVIC BAJEC Ph.D in Urban Planning, architect***

UNIVERSITY OF BELGRADE - FACULTY OF ARCHITECTURE

URBAN DESIGN EDUCATION FOR 21ST CENTURY: INTEGRATING CULTURE INTO NEW PROFESSIONAL PRACTICE

The general purpose of this paper is to direct attention to the neglected subject of culture in urban planning and design. We propose the new conceptual, analytical and creative framework, strategic urban design, where local intercultural dynamics represents the basic framework, within which new values, goals and criteria as well as methods and techniques are developed.

Having defined the importance of establishing new ideology for professional action and successful public policy making we analyze the importance of the cultural identity of 'place' as one of the main responses to the pressure of globalization. Increasing complexity and diversity of individual lifestyles in capital cities demand new approaches to social problems and the problem context.

Based on our own experience in teaching strategic urban design studio course at the Belgrade (Serbia) Faculty of Architecture, we briefly present the learning approach that shows how identified key principles of the new ideology can be introduced in education in order to comprehend the local cultural context that can lead to better design proposals.